

KÓNYA Péter

Eperjes magyarsága a századok során

Eperjes a történelmi Magyarország északkeleti részén, a későbbi Sáros vármegye területén jött létre. Az első írásos említése 1247-ből származik, a város viszont már jóval korábban lakott volt. Ezen a helyen, a Kárpátok alatt, az Eperjes-Tokaji hegységtől délre húzódó Tarca-völgyben már az őskorban itt éltek az első lakosok. A római időkben erre haladt a híres Via Magna, a Balkánt a Baltikummal összekötő ismert kereskedelmi út. Ennek köszönhetően már a 8. századtól kezdve kiépült néhány szláv település a mai város területén. Néhány századdal később, a 11. században a határőr-falvakon kívül magyar települések is alapítottak a későbbi város közvetlen szomszédságában. A középkori város születése azonban hasonlóan, mint az ország más helyein, a német telepésekhez kötődik, akik a 13. század első felében telepedtek le a szláv és a magyar falvak között, és már 1245-ben megszerezték az első kiváltságokat IV. Bélától.

Eperjes, a két Tarca-parti várossal együtt, Nagysárossal és Kisszebennel, elsősorban a kereskedelmi jelentőségének köszönhetően kapott városi jogokat III. Endrétől 1299-ben. Érdekes, hogy bár ezek a privilégiumok a németek (szászok) számára adták ki, vonatkoztak az egész, azaz a szláv és a magyar lakosságra is. Így Eperjest a 13. század végén a szabad királyi városok közé sorolták be, s ezt tekinthetjük a város történelmében az egyik legfontosabb határkőnek, amely a legjelentősebb mértékben befolyásolta a további fejlődését.

Mivel Nagysáros később a Sárosi váruradalom birtokai közé került, így mezővárosi rangra fokozták le, Kisszeben pedig a kedvezőtlen földrajzi fekvése folytán lassabban fejlődött. Így már a 14. század végén Eperjes vált a legfontosabbá a három Tarca-parti város közül. A település elsősorban a céhipar és a kereskedelem jelentős központjává vált, amelyben nagy szerep jutott a három irányba szétágazó ősi kereskedelmi útnak. A várost Nagy Lajos és Zsigmond számos privilégiummal ruházta fel, ami tovább emelte a gazdasági és a politikai jelentőségét. Ezen kiváltságokon kívül Eperjes 1374-ben megszerezte Buda városának jogait is. Bártfával, Kisszebennel, Kassával és Lőcsével együtt már a 15. században tagja volt az ún. Pentapolis (öt város szövetsége) együttműködésnek. Kassa és Bártfa mellett az ország hét legfontosabb, ún. tárnokmesteri városai közé tartozott.

A koraujkorban, a mohácsi katasztrófa után bekövetkezett belháború és az ország három részre szakadása után ismét megnőtt a város jelentősége. Az új helyzetben elsősorban a lengyel export és a dinamikusan fejlődő ipar folytán jutott új kiváltságokhoz és jelentős gazdagsághoz is. Akkor a város I. Ferdinándtól nemcsak a kassai árumegállító jogot kapta meg, hanem kedvezőbb gazdasági privilégiumokat, s később 1558-ban új címet is szerzett.

A 16. század azonban az ország fejlődésére nézve nemcsak a politikai viszályok, a belháború és a török hódítások századát jelentette, hanem magával hozta a reformációt és a hu-

manizmust is. Éppen Eperjesnek és a többi városnak köszönhetően tartozott Sáros vármegye a Királyi Magyarország azon régiói közé, ahol a leghamarabb vert gyökeret a reformáció. A városban még Mohács előtt megjelentek az első reformátorok, akik Luther gondolatait terjesztették. Wolfgang Schustel is Eperjesen működött mindaddig, amíg a plébánossal való konfliktusa miatt száműzték. Később maga a „magyar Luther”, Dévai Bíró Mátyás is a városban tartózkodott egy ideig.

A királyság területén az első, 1545-ös erdői zsinat után 1546-ban Eperjesen zajlott a második, lényegesen fontosabb zsinat, amelyet az egyháztörténeti irodalom az első lutheránusi zsinatnak tekint. A zsinati tárgyaláson az öt szabad királyi város követei, a városi lelkészek, a rektorok, Sáros és Szepes vármegye vidéki plébániáinak prédikátorai vettek részt. A zsinat tizenhat döntést hozott, amelyek később mintául szolgáltak a hitvallás és a lutheránus gyülekezetek egyházi életének megszervezésében. A hit alapjául az augsburgi hitvallást és Melancthon *Loci Communes*-ét tették, az úrvacsora gyakorlatát a wittenbergi minta alapján írták elő. A zsinaton hozták létre az első lutheránusi esperességet, mégpedig az öt szabad királyi város és a vármegye területén. Élére a bártfai pap, Radácsi (Radasin) Mihály került, első esperesként.

A tanítás egységesítésére és a lutheránus egyház szervezeti egységének kialakítására nagy hatással volt az első hazai hitvallás, ismertebb nevén a *Confessio Pentapolitana* (1549). A hitvallás törvényesítette a lutheri egyházgyülekezetek létét Felső-Magyarországon, megerősítette a vallási gyakorlatukat, és éles határt húzott meg a lutheri vallás és a törvényen kívüli anabaptizmus, valamint a Zwingli-féle szakramentáriusok között. Éppen a stabil egyházszervezeti rendszernek köszönhetően – amely szoros kapcsolatban állt az öt szabad királyi város szilárd hitalapjával –, nem nyert nagyobb mértékben teret a kálvinizmus a vármegye területén, amely a „második reformáció” formájában terjedt Felső-Magyarországon. Eperjes az alakuló evangélikus egyház egyik legjelentősebb központjává vált.

A lutheri reformáció gyors meghonosodása az iskolaügy dinamikus fellendüléséhez vezetett. A reformáció fejlődésének következtében a városi tanács Eperjesen is modern humanista gimnáziummá alakította át a régi iskolát. Az iskolában rendszerint a wittenbergi s más német egyetemek végzettjei működtek, s a nagytekintélyű rektorok sorából nem egy országos hírnevet szerzett, például Bocatius János, a poeta laureatus, a későbbi kassai főbíró. Az iskolának köszönhetően Eperjes a 16. század folyamán a felső-magyarországi evangélikusok szervezési és kulturális központjává alakult.

Országos jelentőségű volt az 1666-ban Eperjesen alapított Felső-magyarországi Evangélikus Rendek Collegiuma, a lutheri evangélikus egyház egyetlen magyarországi főiskolája, amely rövid, de háborítatlan működése ellenére nagy nevet szerzett a hazában és külföldön is azáltal, hogy tanárai és inspektorai már 1670 előtt (amikor erőszakosan lezárult a működésének első rövid szakasza) egyetemmé akarták átalakítani. A kollégium első diákjai között több későbbi kuruc hadvezér és tisztviselő is megtalálható, de legjelentősebb diákja kétségkívül az ifjú Thököly Imre volt.

Ez a korszak mély nyomot hagyott a művészetek fejlődésében is, amelyekre elsősorban a reneszánsz stílus térhódítása jellemző. A reneszánsz építészet szoros összefüggésben állott a vidéki nemesi életforma változásaival és a város gazdasági fellendülésével. A 16–17. században a nemesek fokozatosan hagyták el a régi várakat vagy más megerősített otthonaikat, és kastélyokba, illetve városi palotákba költöztek. A városi paloták közül a legszebb kétségkívül az eperjesi Rákóczi-ház volt, amely Divald Kornél művészettörténész szerint akkoriban a legértékesebb épület volt egész Felső-Magyarországon. A templomok abban a korszakban nemigen változtak – mint ahogy a szomszéd Szepességben sem –, legfeljebb új csipketetejű

tornyokat kaptak. Ezért számított országos ritkaságnak az 1642 és 1647 között épült reneszánsz stílusú eperjesi Szentháromság evangélikus (eredetileg magyar) templom. Mind a reformáció s mind Eperjes városa számára jellemző, hogy az Eperjesi Evangélikus Kollégium az utolsó jelentősebb hazai épületet képviseli ebben a stílusban. Egyébként a városban mindmáig legalább egy tucat szép állapotban megmaradt reneszánsz ház látható.

A 17. században, főleg a Habsburg-ellenes szabadságharcokban, Eperjes egyre gyakrabban vett részt az ország sorsának alakításában. Míg a Bocskai-felkelés alatt hűséges maradt az uralkodóhoz – ami nem kis összegbe került neki –, 1619-től már mindhárom hadjáratában csatlakozott Bethlen Gáborhoz. Néhány év múlva, 1633-ban írták alá a városban az ún. Eperjesi békét, amely több mint egy évtizedre elhalasztotta I. Rákóczi György felkelését. Mivel 1670 után egy sor ellenreformációs és abszolutista intézkedés befolyásolta erősen a város életét, 1672-ben lelkesedéssel támogatta a kuruc mozgalmat, s utána is néhány hónapig ellenállt a császári katonaságnak.

Még nagyobb szerepet töltött be a város Thököly Imre és II. Rákóczi Ferenc szabadságharcában. Leginkább Eperjes vált akkor az ellenállás egyik fontos bástyájává, amelynek következtében Bécsben ellenálló, lázadó városnak titulálták. Éppen a Thököly-felkelés idején hoztak rendkívül nagy áldozatokat a polgárok. A jól erődített várost kétszer ostromolta a sokkal erősebb ellenség. 1683-ban az a Sobieski János lengyel király próbálta elfoglalni, aki Bécs alatt legyőzte a török sereget, de Eperjes alól nagy veszteségekkel vonult el. Hasonlóan 1684-ben a császári katonák is néhány hétig sikertelenül ostromolták. Egy évvel később, 1685 júliusától szeptemberéig a polgárok és a kurucok hét hétig ellenálltak Schultz generális hatalmas seregének, amely több mint négyezer halottat hagyott a sáncokban. Ebben az ostromban az eperjesi nők (hasonlóan, mint egykor a híres egrői nők) harcoltak a város bástyáin, és a generális csak a kedvező kapituláció aláírása után szállta meg a várost. A felkelés után I. Lipót bosszújáért éppen Eperjesen szervezte meg 1687-ben az ismert vértörvényszéket, amely Caraffa Antal generális elnöksége alatt halálra ítélte és kivégeztet 24 nemest és polgárt az egész országból (többnyire a Thököly-felkelés résztvevőit).

A 17. század végén a sárosi főispáni székben ülő ifjú II. Rákóczi Ferenc Eperjesen ismerkedett meg későbbi marsalljával, Bercsényi Miklóssal. Csak 1701 tavaszán sikerült őt elfogniuk a császári katonáknak és az eperjesi házában, őrizet alatt tartották. A Rákóczi-szabadságharc alatt Eperjes az erős császári helyőrség miatt, de csakis az egy évig tartó ostrom után állt 1705 decemberében a fejedelem oldalára. 1708-tól ott működött az ország legfőbb gazdasági hivatala, a Consillium Oeconomicum (Gazdasági Tanács). A szabadságharc végén, 1710 nyarán pedig pestis dühöngött a városban, amelynek a lakosság több mint fele esett áldozatul.

A szatmári béke után Eperjes siralmas állapotban lépett az új korszakba. A hosszan tartó háborúk és pestisjárványok után a város elpusztult és elnéptelenedett. Mindezekhez a bajokhoz még egy fontos tényező is hozzájárult, amely negatívan befolyásolta e terület további gazdasági fejlődését: a törökök kiűzése és a történelmi magyar területek egyesítése után az ország gazdasági központja Felvidékről délre tolódtott, az Alföld szélére és a Dunántúlra. Ezt a folyamatot a 18. század első felében a felső-magyarországi szabad királyi városok válsága és Lengyelország felosztása, valamint az ezzel járó lengyel kivitel megszűnése is gyorsította. Így a század folyamán a Sároson át vezető kereskedelmi utak fokozatosan elveszítették egykori jelentőségüket. A rekatolizáció folytán megszűntek a híres iskolák is, és a neves Eperjesi Evangélikus Kollégium helyébe egy helyi fontosságú jezsuita gimnázium lépett.

A 19. század viharos eseményei azonban ezt a nyugodt világot sem kerültk el. Később ugyan, de Eperjes városában is jelentkezett a reformmozgalom, amelynek központja az

Eperjesi Evangélikus Kollégium volt. A türelmi rendelet után visszaállított felső iskolán felvilágosodott, nyugaton tanult tanárok működtek (Greguss Mihály, Vandrak András, Schiller-Szinessy Márk, Carlovsky Zsigmond, Benczúr József), akik nemcsak az intézetben, hanem a városban és az egész vármegyében terjesztették a haladó, humanista és hazafias nézeteiket. A kollégiumból akkoriban olyan diákok kerültek ki, mint Kossuth Lajos, Pulszky Ferenc, Görgey Artúr, Desseffy Arisztid, a Vahott testvérek, Irányi Dániel, Kerényi (Christmann) Frigyes, Sárosy Gyula, Hunfalvy János, s még sokan mások.

A vallási türelem és a reformkor vívmányai lehetővé tették a nemzetiség szabad fejlődését. 1816-ban az Eperjesi görög-katolikus egyházmegye elkülönült a nagy Munkácsi egyházmegyétől, és így Sárosnak is lett saját püspöksége. Ugyanabban az időben, a 19. század első felében több zsidó hitközség megalakult a vármegye területén, amelyek élére a század vége felé az 1830-ban alapított eperjesi hitközség állt.

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc alatt Eperjes nemigen avatkozott bele az országos eseményekbe. A hajdan híres felkelő város, amely többször is cserélte urát, inkább igyekezett távol maradni az eseményektől, ellentétben a szomszéd Kisszebennel, amelynek szlovák és német lakossága erőlyesen a forradalom oldalán állt. Sáros vármegye a szabadságharc alatt is nem egy jelentős személyiséggel szolgált a hazának. Ilyen volt kétségkívül Pulszky Ferenc politikus, Újházy László kormánybiztos, Szirmay Sándor, a szabads csapatok vezére vagy gróf Haller, aki sebesi birtokain zsidó nemzetőregységet szervezett meg.

Eperjes a dualizmus korában továbbra is csak határ menti, peremvidéki vármegyei székhely maradt, kulturális szerepe azonban jelentősen megnőtt. A várost akkoriban Tarca-parti Athén néven ismerték, amelynek komoly oka és országos tartalma volt. Az Evangélikus Kollégium, a főgimnáziummal, a tanítóképzővel, valamint a jogi és a teológiai karral tényleges egyetemmé vált, s ezen kívül még egy görög katolikus teológia, római katolikus főgimnázium és állami tanítóképző is működött a városban. Országos nevet szerzett az 1878-ban alapított Eperjesi Széchényi-Kör, amely nemcsak magyarosító, hanem igazi kulturális és közművelődési egyesületté vált. Az eperjesi nyomdákban akkor kilenc különböző újság és folyóirat jelent meg, és a polgárok több tucat társadalmi vagy kulturális egyesületben tevékenykedtek.

Ezt a világot azonban véglegesen elsöpörte a világháború. Eperjest ugyan elkerülte az idegen megszállás, de a háború következményei a város fejlődését negatívan befolyásolták. A gazdasági növekedést a válság, a zajos társadalmi életet a csend és az ínség váltotta fel az egész vármegyében. 1918 őszén, az őszirózsás forradalom után Eperjesen és más helyeken is megalakult a Magyar Nemzeti Tanács, amely a Károlyi Mihály-féle kormány oldalán állt és néhány hétre át is vette a hatalmat. Ugyanakkor, november 1-jén, Eperjes tragikus esemény színtere lett. A forradalmi hírek hatása alatt fellázadtak a helybeli katonák, boltokat és kocsmákat raboltak ki. A katonai segítséggel (Iglórol, mert Eperjesen nem volt akkor harc képes haderő) megerősített helyi hatóságok kihirdették a statáriumot, a lázadókat halálra ítélték és negyvenhármukat a város főterén agyonlőtték. Két hónappal ezután, december 31-én, Eperjest és néhány nappal később az egész vármegyét megszállta a cseh(szlovák) hadsereg.

Eperjes lakossága a kezdetektől vegyes összetételű volt. Még a városalapítás előtt létezett ezen a helyen szláv és magyar település egyaránt. Sőt, a város történelmi neve is a komoly számú magyar lakosságra utal, holott nem valószínű a rá vonatkozó legenda, amely szerint a helyi erdőben tévedt el a Borics herceget üldöző II. (Vak) Béla király, aki az így talált sok eper után adta ezt a nevet a településnek. Hasonlóan magyarázták a közelben fekvő Borkút forrás elnevezését is. A középkorban a német többség mellett ugyanígy itt éltek a magyarok és a szlovákok. A magyar polgárság száma a 17. század első felében nőtt meg jelentősebben, amit nem egy tény bizonyít. Például abból az időből több magyarul írt irat megtalálható a

városi levéltárban, a városi tanácsban egyre gyakoribbak voltak a magyar névvel rendelkező polgárok és éppen 1647-ben épült a főtéren a város költségére új, hatalmas templom a magyar evangélikusok számára. A szatmári béke után a városból majdnem teljesen eltűnt a magyarság. 1786-ban Korabinsky János Mátyás híres lexikonjában így jellemezte Eperjes lakosságát: „Die Stadt, da die ungrische Nation fast ganz aufgehöret, ist dermahlen von Deutschen und Slowacken bewohnt.” (azaz: a városból a magyar nemzet csaknem teljesen eltűnt, jelenleg németek és szlovákok lakják).

Feltehetően a magyar nyelv használata akkoriban csak az egyes nemesekre, illetve polgárokra korlátozódott, ahogy arról később Kazinczy Ferenc is megemlékezett: „Eperjest az is nevezetessé teszi, hogy itt négy nyelv van divatban. Az igazság emberei, a papság, a tanítók és tanulók mindig deákul beszélnek, az uraságok magyarul, a polgárság németül, és tótul mindenki.” A reformkori eszmék és velük együtt a magyar nyelv iránti érdeklődés a 19. század első harmadában az Evangélikus Kollégiumból indult el. Olyan tanárok tanítottak ebben az intézetben, mint Greguss Mihály, aki elsőként kezdett magyarul előadni egy evangélikus középiskolában. 1827-ben az ő pártfogása és elnöklése alatt jött létre az Eperjesi Magyar Társaság, amely fontos szerepet játszott a város kulturális életében, s rövid időn belül túlnőtte a Kollégium falait. Tagjai között megtalálható Sárosy Gyula, Pulszky Ferenc, Kerényi Frigyes, Irányi Dániel, a Vahott testvérek, Hunfalvy János és mások. A társaságot egy időre betiltották, de a 30-as években még intenzívebben kezdett el működni. Ebben a korban indult szaporodásnak az eperjesi magyarság száma, nemcsak a nemesek, hanem a német és szlovák polgárok soraiból is, akik nemegyszer magyarosították a nem magyarul hangzó neveiket (Christmann-Kerényi, Krieger-Csatáry stb.). Greguss Mihály távozása után a magyar szellemi élet új támaszt kapott Vandrák András, Hazslinszky Frigyes és Herfurth József fiatal tanárok személyében, akik részt vettek a szabadságharcban és az abszolutizmus korában is – egyetlenként az intézetben – magyaroknak vallották magukat. 1845-ben tartózkodott a városban Petőfi Sándor és Tompa Mihály, és a két fiatal költő Kerényi Frigyes helybeli romantikus magyar költővel költői versenyt rendezett, amelyre az *Erdei lak* című vers emlékeztet.

A század második felében, főleg a dualizmus idején indult gyors növekedésnek az eperjesi magyarok száma. A 60-as évektől kezdve fokozatosan győzött a magyar nyelv a városházán, az iskolákban és végül az eredetileg német nyelven kiadott heti újságot is a magyar *Eperjesi Lapok* váltották fel. Egész sor kulturális, művelődési vagy önképző egyesület jött létre, amelyek fő célja a magyar nyelv ápolása és terjesztése volt. A legjelentősebb közülük a már említett Eperjesi Széchényi-Kör volt, aegyesületekkel a vármegye minden városában és járásában. Leginkább magyarosító célokat szolgált Sáros vármegyében: magyarságot és népnevelést terjesztő egyesületként, s ez a magyarosítás Sárosban kétségkívül sikeres volt.

1890-től 1910-ig, azaz húsz év alatt a magyarság száma az egész vármegye területén 5.708-ról 18.808-ra emelkedett, ami több mint háromszáz százalékos szaporulatot jelentett. A sárosi magyarok kb. 60%-a a vármegye három városában, de főleg Eperjesen élt. Míg Bártfán és Kisszebenben a magyar lakosság kb. 30 százalékot tett ki – amivel jelentős kisebbséget képzett –, Eperjesen (csak 1910-ben) többséget alkotott. A városban a 19. század második felében tovább nőtt a magyar lakosság száma. Míg 1881-ben 1.963 magyar lakos 19%-ot alkotott, 1910-ben először (és utoljára) 7.976 eperjesi magyar lakos, 6.494 szlovák, 1.404 német és 170 ruszin mellett a magyar lakosság 48%-kal erős jelentős többséget ért el.

Mindebből látszik, hogy a sárosi magyarság túlnyomórészt városlakó volt, s mintegy a fele Eperjesen élt. Ennek a specifikus helyzetnek legkézzelfoghatóbb következménye a két- vagy háromnyelvűség volt. A németen kívül elsősorban a keleti szlovák dialektus, azaz „po šarišsky” vagyis a „sárosi lingua franca” volt használatban, amely nyelven a helybeli magyarok nemcsak

a paraszttal vagy a szolgálólányokkal, hanem sokszor egymás közt is beszéltek. Ez a két-nyelvűség erősen hatott a beszélt magyar nyelv színvonalára. Az *Eperjesi Lapok* szerkesztői sokszor panaszkodtak, hogy Eperjesen furán, idegen akcentussal beszélnek. Ügyszintén erről ír (a nem sárosi születésű) Gömör János, az Evangélikus Kollégium igazgatója diákéveire visszaemlékezve, hogy osztálytársai „erősen szláv hangsúllyal beszéltek magyarul”.

Az 1918-as politikai fordulat, ha nem is egész Sáros vármegyében, de legalábbis Eperjesen kétségkívül virágzó magyar világot talált. A cseh(szlovák) megszállás nyugodtan, minden ellenállás nélkül zajlott le, de néhány hónap múlva, 1919 júniusában már nagy lelkesedéssel, nemzeti zászlókkal és himnusszal üdvözölték az eperjesiek a magyar vörös hadsereget. Nyilvánvaló, hogy a közép- és felsőosztályú lakosságot nem a proletárdiktatúra, hanem a Magyarországgal való egyesülés vonzotta. A néhány hétig tartó vörös intermezzo után azonban még júliusban visszatért a csehszlovák hatalom. Az új állam fokozatosan lecserélte a magyar tisztviselőket, tanítókat, hivatalnokokat és más alkalmazottakat. Mivel hogy Sárosban és még inkább Eperjesen a szlovák érzelmű értelmiség nagyon csekély számú volt, helyükre a csehek jöttek. Az „első republika” idejében csak egyetlen helyen, Eperjesen létezett magyar kulturális élet. Sőt, a húszas években még viszonylag sokáig a városházán is maradtak magyarok és a városnak több évig volt magyar polgármestere. A magyarság száma azonban erősen csökkent. 1921-ben még több mint 1.900 lakos vallotta magát magyarnak, 1930-ig viszont már csak 937 magyar maradt Eperjesen. Sok magyar polgár még 1919-ben elhagyta a várost, mások később költöztek el Kassára, illetve más magyar többségű városokba, ahol jobban tudtak érvényesülni. Akik itt maradtak, egy nemzedék alatt elszlovákosodtak. Ezt a folyamatot segítette elő és gyorsította meg a sárosi magyarok kétnyelvűsége. A magyar nyelv száműzetett a városházáról és az iskolákból (1926-ban megszűnt a magyar nyelvű oktatás a Kollégium gimnáziumában), később az utcákról és a boltokból...

De minden negatív tényező ellenére az eperjesi magyarság a második világháborúig sajátos magyar kisebbségi világot tudott magának fenntartani. Tovább működtek a magyar kulturális egyesületek (a Széchényi-Kör nem volt többé engedélyezve) és a sportegyletek (ETVE és Törekvés), gyakoriak voltak a műkedvelő előadások és a magyar bálók, az ifjúságnak külön cserkészcsapata volt. A városban két magyar lap (*Esti Újság* és *Új Világ*) jelent meg és a magyar-német evangélikus gyülekezet saját (és egyetlen) magyar elemi iskolát működtetett.

Ez azonban nem tartott sokáig. A Tiso-féle ún. szlovák államban megszűnt a magyar iskola és a fasiszta rendszerben egyre nehezebbé vált a kulturális élet folytatása. Éppen ekkoriban, az első bécsi döntés után, szlovákok százai költöztek Eperjesre délről, akik ismét megváltoztatták a város nemzetiségi viszonyait. A háború után több magyart elhurcolt a szovjet hadsereg, akik többnyire már nem tértek haza a Gulagról, másokat később a kommunista hatalom zárt munkatáborba. Az új társadalmi feltételeknek köszönhetően, az iskola és más kulturális intézmények nélkül gyorsan megszűnt a magyar élet és vele együtt tűnt el a magyarság is. A háború utáni négy évtized alatt több mint a négyszeresére nőtt a város lakossága, s a csekély számú magyarság beleolvadt a szlovák tengerbe. Az én gyermekkoromban, a 70-es évek elején még lehetett az utcán itt-ott magyar beszédet hallani, vasárnaponként pedig a Berger kávéházában találkoztak a magyar öregurak. Azonban ez is örökre tovatűnt az eperjesi magyarság utolsó nemzedékével. A 80-as években majdnem minden belvárosi utcában szembejött még valamilyen régi magyar reklámfelirat. Mára ezek is át lettek festve vagy eltűntek az új építkezések által. Fokozatosan az egyházi életből is kiszorult a magyar nyelv. Még a háború után szűnt meg a magyar-német evangélikus gyülekezet és a hetvenes évek elején a magyar istentiszteletek is. A csekély számú reformátusok az utolsó tíz év alatt áttértek a magyar istentiszteletekről a szlovákra, illetve a havonta egyszeri kétnyelvűre. A legújabb nép-

számláláskor 2001-ben, már csak 208 lakos vallotta magát magyarnak. Talán ennyi maradt az egykori magyarságból Sáros földjén az évszázadok távlatában.

A történelem folyamai visszatartathatatlanok, az ár ellen úszni lehetetlen, de mindennek ellenére örökké nyoma fog maradni az eperjesi magyarságnak. A helyneveket megváltoztatták, számos magyar feliratot átfestettek, az emléktáblákat többnyire már leszedték, és csak idő kérdése, mikor tűnik el az eperjesi temetőből is a most még jelentős számú magyar síremlék. Amíg azonban létezni fog a város, addig élni fog az a lelki, kulturális örökség is, amelyet az évszázadok folyamán az eperjesi magyarság nemzedékei a jövő számára megalkottak. Ezáltal az eperjesi magyar művészek, tudósok, értelmiségiek s más személyiségek, mind a múltban, mind napjainkban részt vettek és részt is vesznek azon hagyományok létrehozásában, amelyekből most a legtágabb értelemben táplálkozik a modern közép-európai népek kultúrája.

Irodalom

- Alblonczy Balázs: Virtuális vármegye: Sáros, 1820–1940. In: Politika és nemzeti identitás Közép-Európában. Budapest, 2001.
- Borsody István: Eperjes – időszerű városkép. In: A tölgyerdőre épült város. Felföldi tájak, városok. Szerk.: Fülep Gusztáv és Szóke Edit, Dunaszerdahely, 1996.
- Dobay Sándor: Mosaica Fragopolitana. Barangolás a régi Eperjesen. Kézirat.
- Dvorcsák Győző: Sáros földje 1914–1915. Eperjes, 1916.
- Gömöry János: Az Eperjesi Ev. Kollégium 1531–1931. Rozsnyó, 1931.
- Gömöry János: Emlékeim egy letűnt világról. Budapest, 1964.
- Gömöry János: Eperjes és az evangélikus kollégium története. Budapest, 1994.
- Hörk József: Az Evangélikus Kerületi Eperjesi Collegium története. Kassa, 1896.
- Kónya Péter: A magyarok és a magyar kultúra Sáros vármegyében. In: Emlékkönyv Zeman László 80. születésnapjára. Szerkesztette: Fazekas József. Dunaszerdahely, 2008.
- Kónya Péter: A multiethnicitás jelensége és az interetnikus kapcsolatok az eperjesi Evangélikus Kollégiumban. In: A Duna vallomása. Tanulmányok Käfer István hetvenedik születésnapjára. Szerkesztette: Ábrahám Barna – Pileczky Marcell. Piliscsaba, 2006.
- Kónya Péter: A Sáros vármegyei várak és más erődítmények az utolsó Habsburg-ellenes felkelésekben. = Studia Agriensa XV. Eger, 1995.
- Kónya Péter: Az eperjesi evangélikus kollégium mint magyar kulturális központ a 19. század első felében és az interetnikai művelődési kapcsolatok. In: Eszmetörténeti és irodalomtörténeti hagyományok. Bratislava, 1997.
- Kónya Péter: Az Eperjesi Kollégium újjászületése és második fénykora. = Lelkipásztor, 68. évf. 1993. 9. szám
- Kónya Péter: Az eperjesi vértörvényszék 1687. Budapest–Eperjes, 1994.
- Kónya Péter: Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstaní. Prešov, 2001.
- Kónya Péter: Stručné dejiny prešovských židov. Prešov, 1995.
- Korabinsky, Johann Matthias: Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn. Pressburg, 1786. Prešov. Turistakalauz. 1930-as évek. (évszám nélkül)
- Sáros vármegyei kalauz. Szerkesztette: Kósch Árpád. Eperjes, 1903.
- Sáros vármegyei kalauz. Szerkesztette: Kósch Árpád. Eperjes, 1910.
- Sárosi magyar tükör. Szerkesztette: Sturm László. Miskolc, 2004.
- Tóth Sándor: Sáros vármegye monográfiája, I–III. Budapest, 1910, 1912.

(A szöveg első közzlése: in: Eperjesi tükör. Szerkesztette: Sturm László – Dobsony Erzsébet. Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. 353–363. o. ISBN 978-80-555-1038-5. Az Eperjes történelmét és irodalmi hagyományait bemutató tanulmánykötet-re ezúton hívjuk fel olvasóink figyelmét.)